

The article is about the popular article of V. Sichinskogo «On business of more new translation Gospel into Ukrainian language» (New York, 1955).

Keywords and words-combinations: Santed Letter, translations of Bible by P. Morachevsky and Ohienko.

Отримано: 19.05.2010 р.

УДК 001(477)(092)+061.2(71)

І. І. Тюрменко

Національний авіаційний університет, м. Київ

МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН І ТОВАРИСТВО «ВОЛИНЬ»

У статті йдеться про взаємозв'язки митрополита Іларіона (І. Огієнка) з Товариством «Волинь» та Інститутом дослідів Волині у Вінніпезі (Канада). Розкривається роль православного митрополита у розвитку національно-культурного життя та внесок волинської громади у науково-видавничу справу в українському зарубіжжі.

Ключові слова і словосполучення: Товариство «Волинь», Інститут дослідів Волині, митрополит Іларіон, науково-видавнича діяльність, культура українського зарубіжжя.

У сучасних умовах розширилися дослідження, присвячені історії та культурі українського зарубіжжя. Попри накопичення значного пласту наукових розвідок, статей, дисертаційних досліджень у сучасній літературі ще немає ґрунтовних праць, присвячених діяльності українських громад за кордоном. Одному з таких земляцтв — Товариству «Волинь» та Інституту дослідів Волині — присвячена низка статей та перше монографічне дослідження [1]. Однак і воно, на жаль, не дає повного відображення насиченого та багатоманітного життя волинської громади. Справа у тім, що значна частина документів і матеріалів про ті події ще й досі знаходяться у приватних архівах. Майже чи не єдиним джерелом залишаються матеріали науково-популярного видання «Літопис Волині». Проте і вони не відбивають у повному обсязі роботу, що її вело волинське земляцтво. Метою даного дослідження є висвітлення однієї із яскравих подій в житті Товариства — співпраці з Першоієрархом Української Православної Церкви в Канаді — митрополитом Іларіоном.

У 1949 році у Вінніпезі, столиці канадської провінції Манітоба, створилася невеличка громада — «Ініціативний гурток волиняків». Його першими засновниками стали новоприбулі з повоєнної Європи, яких пов'язувала не лише рідна Волинь, а й жагуче бажання не поривати зв'язків із рідним краєм, необхідність поділитися із земляками враженнями від пережитого воєнного лихоліття, довідатися про долю рідних і близьких, підтримати один одного у скрутний час, розповісти всьому світові про культуру та історію Волині.

Власне збором матеріалів про Волинь і присвятило свою роботу волинське земляцтво. Накопичення різнопланових матеріалів з волинезнавства дуже швидко вийшло за межі видавничих потужностей і кадрових ресурсів. Виникла потреба розширити склад

гуртка, залучивши до нього нові наукові й громадські сили. Отже, за короткий термін ініціативний гурток перетворився із простого земляцтва на потужну науково-видавничу організацію Товариство «Волинь» (далі — ТВ) із дослідною установою Інститутом дослідів Волині (далі — ІДВ). На долю цих організацій випала визначна роль у збереженні українських наукових сил, у поширенні та розвитку національної історії, культури не лише у мультикультурному просторі Канади, а й в усьому українському зарубіжжі.

Можна стверджувати, що ТВ починає свій відлік з 1950 р., хоча певний час воно діяло як земляцтво, тобто без відповідного організаційного оформлення [2, с. 2-3]. На цьому етапі були навіть пропозиції створити відділ волинезнавства при НТПШ й УВАН. Проте такому проекту не судилося здійснитися через фінансові проблеми тогочасного емігрантського життя.

Незважаючи на об'єктивні перешкоди, сумніви й дискусії з приводу статусу майбутньої організації, волинська громада виробила стратегію розвитку і концептуальні засади діяльності свого земляцтва. Перш за все воно мало формуватися як науково-громадський та культурно-видавничий центр з волинезнавства у Вінніпезі, а його становлення здійснювалося силами волинян.

Нарада з приводу заснування науково-дослідної установи на базі існуючого товариства відбулася 21 серпня 1950 р. У її роботі взяли участь проф. Я. Рудницький (від УВАН), д-р. Ю. Мулик-Луцик, інж. М. Бойко, Х. Радчук, В. Ткачук, З. Кондратюк, Ф. Карплюк, Д. Бартошук, М. Подворняк, А. Молитвиник, Я. Горбатюк, А. Роговський, Я. Король, яких також можна вважати ініціаторами й засновниками ІДВ. Остаточно ТВ із науково-дослідною установою у його структурі — ІДВ — організаційно оформилося 21 липня 1951 р.

Друга половина 1950-х — початок 1960-х років позначилися зміцненням позицій товариства, посиленням його впливу і значення в українському культурному, громадському й науковому житті Канади. Насамперед це пов'язано з наданням ІДВ суттєвої фінансової підтримки в реалізації видавничих проектів. Річ у тім, що ІДВ не міг одночасно здійснювати науково-дослідну роботу й вирішувати комплекс фінансових проблем (до 1969 р. ІДВ мав власний фонд). Розпочавши свою діяльність на початку 1950-х років, ІДВ видав чотири числа «Літопису Волині», «Нарис історії Волинської землі» І. Левковича та ін., але за браком коштів його робота призупинилася. Ускладнив ситуацію і той факт, що 1961 р. до США виїхав один із фундаторів ТВ та ІДВ М. Бойко, який був багаторічним головою ІДВ, натхненником і виконавцем багатьох його проектів.

Попри усі організаційні складнощі волинські організації змогли об'єднати наукові сили та фінансовий потенціал. Визначальним у процесі організаційного становлення відіграло обрання головою управи ТВ Іллі Онуфрійчука (1912–1999), який став його практично беззмінним¹ головою, генератором ідей, невтомним працівником. На громадських засадах, не рахуючись своїм часом, він виконував щоденну копійку роботи: ведення кореспонденції, підготовка до дру-

---

¹ За винятком 1961–1963 рр., коли головою управи товариства було обрано С. Радчука.

ку рукописів, відправлення книжок, пошук коштів тощо. «Мировий суддя», — так поміж собою називали І. Онуфрійчука члени товариства. Велику роль у цьому відіграв його миролюбний, урівноважений і шляхетний характер, завдяки чому вдавалося спокійно розв'язувати конфліктні й суперечливі ситуації. Маючи прекрасні організаторські й адміністративні здібності, І. Онуфрійчук зумів розгорнути бурхливу діяльність товариства.

Саме 1960–1980-ті роки стали найактивнішими в діяльності ТВ та ІДВ. Поряд з плідною науково-дослідною і видавничою діяльністю ТВ відзначилось проведення загальноукраїнських акцій, що сприяло створенню мережі волинських організацій поза межами Канади. Навколо ТВ та ІДВ почали об'єднуватися відомі науковці, письменники, журналісти і просто небайдужі до справи українці. Тим самим ІДВ продовжив традицію, започатковану 1900 р. у Житомирі письменником В. Короленком, проф. М. Дашкевичем та Н. Коробко, які входили до «Товариства дослідників Волині», вивчати минуле Волині, її економіку, історію, етнографію, фольклористику, культуру. Почесними членами ІДВ стали Першоєрарх УАПЦ митр. Никанор (Абрамович), у 1951 р. — поетеса Оксана Лятуринська й письменник Улас Самчук, у 1961 р. — проф. Ю. Мулик-Луцик і д-р П. Зайцев. У тому ж 1961 р. році почесним головою ради ІДВ було обрано Першоєрарха Української Православної Церкви в Канаді митрополита Іларіона.

Слід зазначити, що запрошення до співпраці з товариством визначного українського ученого і православного митрополита Іларіона (Івана Огієнка) стало визначальним у діяльності ТВ та ІДВ. Власне, з пропозиції волинських організацій написати історію церкви на Волині розпочалася довготривала співпраця з митр. Іларіоном.

Тісні контакти між ТВ, ІДВ та митрополитом зав'язалися ще в 1952 р., коли для виготовлення Образу Почаївської Божої Матері потрібно було об'єднати зусилля церкви й громадськості. У 1954 р. до митр. Іларіона звернулися тодішній голова ІДВ А. Шумовський та секретар М. Бойко з пропозицією написати розвідку про історію церковного життя на Волині, а з нагоди освячення ікони Почаївської Божої Матері видати «книжечку про Почаївську Лавру» [3].

Видання такої «книжки» було заплановано на 1955 р. обсягом до 93 сторінок. Через несприятливі обставини, і насамперед згортання науково-видавничих програм ІДВ, друк книжки затримувався. «В [...] несприятливих умовах ми почали видавати книжку «Свята Почаївська Лавра», — пригадував І. Онуфрійчук. — Мало було тоді тих, що бажали нам допомогти у праці, але було багато тих, що стояли від цієї праці осторонь. Були й такі, що намагалися нам пошкодити. Але все це проминуло й залишилося за нами. І помимо того всього, доля була ласкава до нас, Бог допоміг нам перемогти всякі труднощі» [4, с. 12].

Справа поживавилася лише з 1958 р., коли при ТВ була створена спеціальна Видавнича комісія на чолі з о. прот. С. Герусом. Саме вона взяла на себе тягар фінансового забезпечення видання й підготовки рукопису митр. Іларіона до друку. Два роки напруженої праці пішло на підготовку видання церковно-історичної монографії митр. Іларіона «Фортеця православ'я на Волині: Свята Почаївська

Лавра». Книжка побачила світ 1961 р. і мала обсяг 400 стор. В архіві Української Православної Церкви в Канаді зберігається проект оголошення про видання «Святої Почаївської Лаври» з правками митр. Іларіона. Планувалося, що ті, хто підтримав фонд видання хоча б п'ятьома доларами, обов'язково отримає примірник книжки.

Видання монографії стало великою перемогою ТВ та ІДВ і значущою подією для православних українців-волинян, адже Почаївська Лавра завжди була для них найбільшою святинею. Для відзначення цієї події члени управи ТВ та ІДВ за ініціативою секретаря видавничої комісії І. Онуфрійчука 22 квітня 1961 р. відвідали митр. Іларіона й висловили йому щире подяку за плідну працю на ниві відродження української культури і церкви. Під час дружньої бесіди митр. Іларіон пригадав історію написання монографії, роботу над якою розпочав під час перебування у Почаєві, у 1924 р. Про підготовку книжки до друку розповів о. прот. С. Герус. Викликали зацікавлення у присутніх та оживили розмову несподівані спогади про першу зустріч ще студента М. Боровського та ректора Кам'янець-Подільського українського державного університету І. Огієнка.

Видання книжки митр. Іларіона надало волинській громаді сил і переконало у правильності обраного шляху, спрямованого на захист і розвиток української культури. Можна з упевненістю стверджувати, що співпраця православного митрополита з волинцями відкрила нову сторінку у видавничій діяльності ТВ та ІДВ, надавши потужного імпульсу в реалізації нових проектів. Почуття громадського обов'язку, бажання зберегти й примножити українське культурне надбання стало рушійною силою в діяльності ТВ та ІДВ. Безоплатна громадська й наукова діяльність волинян трималася на ентузіазмі, патріотизмі й великій працелюбності. Примножуючи науково-культурну спадщину, вони не лише розвивали кращі традиції дослідництва, започатковані на Волині, а й спрямовували своє слово, закарбоване в книжці, майбутнім поколінням як дорогоцінний скарб життєвого досвіту та національної мудрості.

Дружні зустрічі волинян з владикою Іларіоном були традиційними і доволі частими. Одна з них відбулася 28 січня 1961 р. і була приурочена до 80-ї річниці з дня народження митрополита та 46-річчя його творчої праці. Багаточисельні фотографії тих років підтверджують тісний духовний зв'язок Іларіона з волинським земляцтвом. Це примножувало сили й надавало йому впевненості в архиєпископській і релігійно-культурній діяльності.

У зв'язку з переїздом голови Видавничої комісії о. прот. С. Геруса до нової парафії, на спільному засіданні управи ІДВ та Видавничої комісії, яке відбулось 25 серпня 1962 р., до ІДВ передавалися всі справи комісії.

Співробітництво митр. Іларіона з ТВ виходило далеко за рамки задекларованої програми — друкувати праці тільки про Волинь. Науковий доробок ученого був різноманітний за тематикою: це праці з української духовної культури, мовознавства, літератури, славистики, історії церкви тощо. За сприяння ТВ побачили світ такі дослідження митр. Іларіона: «Словник Шевченкової мови» (1961), «Митрополит мученик

Арсеній Мацієвич» (1964), «Релігійність Тараса Шевченка» (1964), «Дохристиянські вірування українського народу» (1965), «Слово про Ігорів похід» (1967), «Рятування України» (1968), «Наша літературна мова» (1969), «Історія церковнослов'янської мови (Костянтин і Мефодій)» (1970), «Українська культура» (1970) та ін. Доробок Іларіона збагатив українську культуру, а видавництво ТВ перетворив на одне з кращих в українському зарубіжжі.

Розгортання проекту з видання праць митр. Іларіона призвело до створення при ТВ спеціального Видавничого фонду, яким опікувався сам владика Іларіон. Однак погіршення стану здоров'я вже немолодого митрополита спричинило передачу повноважень на видання його праць видавничому комітету при ТВ. Це було оформлено рядом важливих документів, які розподіляли між окремими членами Товариства права на перевидання й видання неопублікованих праць митр. Іларіона. Так, своїм листом до ТВ від 10 жовтня 1966 р. митр. Іларіон благословляв «агр. Іллю Онуфрійчука, адв. Сергія Радчукові, ред. М. Подворняка та п. Івана Павлука зайнятися опікою [...] Фонду при Товаристві «Волинь». «Сильно прошу їх, — писав далі Іларіон, — і доручаю їм допильнувати, щоб цей Фонд був використаний виключно для видання і перевидання тільки моїх праць, цебто так, як було умовлено між мною і «Видавничим Комітетом» при Товаристві «Волинь»» [5].

Лист митр. Іларіона від 26-го червня 1967 р. до товариства уточнював деталі передавання прав власності на видання його праць: «а) увесь чистий дохід з вищезазначених праць буде використаний тільки на друк і передрук моїх дальших праць; б) мені належить 10 % виданих книжок; в) благословляю оцим особам зайнятися опікою цього Видавничого Фонду при т-ві «Волинь»: адв. С. Радчукові, ред. М. Подворняка, інж. Іл. Онуфрійчукові, І. Павлукові, І. Похильчукові. Одночасно зазначаю, що окрім Товариства «Волинь» і вищезгаданих мною осіб не може ніхто розпоряджатися Фондом моїх видань» [6].

У 1968 р. Іларіон знову звертається до управи ТВ, і передає «на руки І. Онуфрійчукові» лист-розпорядження, у якому уточнює список видань і перевидань своїх праць, а також просить «зайнятися опікою фондів [...] праць, виданих Видавничою Комісією, Ініціативним Комітетом і Т-вом «Волинь». Одночасно зазначаю, що окрім вищезгаданих осіб (ідеться про Ю. Мулика-Луцика, М. Подворняка, о. С. Ярмуся, І. Онуфрійчука та І. Похильчука — *І. Т.*) і Управи Товариства «Волинь» ніхто не може користуватися фондами з моїх видань». У разі неможливості «продовжувати видання і перевидання [...] праць, тоді всі фонди і книжки повинні перейти Українській Греко-Православній Церкві в Канаді». Цей лист цікавий тим, що остаточною власником у разі неможливості перевидання праць Іларіона ставала УПЦК, в архівах якої зберігається унікальний архів і бібліотека митрополита. На початку 1970-х років за бажанням Іларіона та згодою Консисторії УПЦК ТВ взяло під свою опіку й видавництво «Віра і культура», про яке раніше дбав сам митрополит.

Смерть митр. Іларіона (1972) не припинила реалізації видавничих програм. Дотримуючись його заповіту, І. Онуфрійчук доклав максимум зусиль до видання Огієнкових творів. Побачили світ такі праці Іларіона: «Мої проповіді» (1973), «Повстання азбуки й

літературної мови в слов'ян» (1976), «Український стилістичний словник» (1978), «Етимологічно-семантичний словник української мови» (1979, 1982), «Історія української літературної мови» (1980), «Історія українського друкарства» (1985) та ін. Усього Товариство «Волинь» та ІДВ видали 17 книжок митр. Іларіона. У 1975 р. XV Собор УПЦК відзначив видавничу діяльність ІДВ та ТВ, «які спільними силами вже зробили великий вклад у скарбницю української культури шляхом видавничої діяльності, а в тім виданням праць бл. п. Митрополита Іларіона».

Одним із найгрунтовніших проєктів, реалізованих ТВ, стало помертне видання праці І. Огієнка (митр. Іларіона) «Етимологічно-семантичний словник української мови». Головним редактором усіх трьох томів словника став Юрій Мулик-Луцик. «Йому, а також інж. І. Онуфрійчукові належить найбільша подяка за те, що те «Етимологічно-семантичний словник української мови» Митрополита Іларіона побачив світ» — зазначав М. Подворняк [7, с. 144].

Оскільки праця І. Огієнка не була повністю готовою до друку, Ю. Мулик-Луцик провів велику підготовчу роботу, розбираючи тексти, доповнюючи й редагуючи словник. «Інколи, — як зазначав Я. Рудницький, — треба було додати порівняльний матеріал із сусідніх слов'янських мов, головню польської й російської, а там приклади з фольклору, діалектні відповідники тощо. Найбільшою заслугою [...] Мулика-Луцика було доповнення семантичними й етимологічними даними «намічених реєстрових слів» без ніяких пояснень, чи посилань на джерела. І, власне, тут новий редактор словника виявився справжнім ученим, подаючи не тільки бракуючі дані, але й зручно наслідуючи спосіб і стиль передачі покійного первісного компілятора словника. Власне доповнення св. п. Мулика-Луцика як у ділянці бібліографії, так і фактичного матеріалу незакінчених гасел ставлять його працю на належний рівень і вказують не тільки на згадану [...] «добру школу», з якої він вийшов, але й свідчать про його відданість справі й пошану до видатного попередника, історика й етимолога Івана Огієнка» [8, с. 159]. За редакцією Ю. Мулика-Луцика та з його доповненнями були надруковані три томи Огієнкового словника: перший — від А до Д (1978); другий Е–Л (1982); третій — М–О (1988).

Потужна видавнича діяльність ТВ та ІДВ дала свої результати. Тільки протягом 1952–1990 років ТВ та ІДВ видали понад 57 назв творів із волинезнавства, історії та культури України. Усього за 45 років побачило світ 90 назв різних видань, з-поміж яких — 70 назв книжок та 20 чисел «ЛВ», тобто щороку з'являлося по дві книжки. За досягнення на науково-видавничій і культурній ниві ІДВ став членом Наукової ради Канади, а згодом — членом Світової наукової ради в українському зарубіжжі. Своєю діяльністю ТВ та ІДВ збагатили українську культуру й науку в галузі волинезнавства, піднесли роль і значення української спільноти в суспільному й громадському житті Канади, сприяли об'єднанню українців, розкиданих по всьому світу. І в цьому неабияка заслуга належить Івану Огієнку — митрополиту Іларіону, який усе своє життя плекав, розвивав та примножував українську культуру.

Список використаних джерел:

1. Тюрменко І. Нарис історії Товариства «Волинь» та Інституту Дослідів Волині у Вінніпезі (1949–2009) : монографія / І. І. Тюрменко. — К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. — 88 с.
2. У ювілейні роки: 1970-1971 // Літопис Волині : наук.-попул. зб. волинезнавства. — Вінніпег. — 1972. — № 10. — С. 1-5.
3. Лист А. Шумовського та М. Бойка до митрополита Іларіона від 25 серпня 1954 р. // Архів УПЦК. — Фонд митр. Іларіона. — Кор. 27, п. «Річні звіти за 1963–1966 рр.».
4. Онуфрійчук І. 20-ліття творчої праці Т-ва «Волинь» у Вінніпезі // Літопис Волині. — 1972. — №. 10–11. — С. 5–13.
5. Лист митр. Іларіона до Видавничого Комітету при Товаристві «Волинь» від 10 жовтня 1966 р. // Особистий архів Н. Шаварської.
6. Лист митр. Іларіона до Видавничого Комітету при Товаристві «Волинь» від 26 червня 1967 р. // Особисті архіви Н. Шаварської та С. Ярмуся.
7. Подворняк М. Етимологічно-семантичний словник української мови // Літопис Волині. — 1982. — № 13–14. — С. 139–144.
8. Рудницький Я. Пам'яті Ю. Мулика-Луцика — етимолога // Там само. — 1999. — № 19–20. — С. 158–160.

The article is about co-operating on the field of the Ukrainian culture metropolitan Ilarion (I. Ohienka) with Society «Volhynia» and by Institute of experiments of Volhynia in Winnipeg (Canada). The role of orthodox metropolitan in development of national-culture life and payment of Volhynia society opens up in scientifically publisher business in Ukrainian foreignness.

Keywords and word-combinations: society «Volhynia», Institute of experiments of Volhynia, metropolitan Ilarion, scientifically publisher activity, culture of Ukrainian foreignness.

Отримано: 26.08.2010 р.

УДК 001(477)(092):811

Т. Й. Франчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

МОВА ЯК «СТУПІНЬ НАШОЇ СВІДОМОСТІ», ЯК «НАЙПЕРША СТОРОЖА НАШОГО ПСИХІЧНОГО «Я»

У статті йдеться про проблеми дослідження рідної мови як значущого фактора формування комунікативної культури молодшої людини, її духовного та психічного розвитку.

Ключові слова та словосполучення: комунікативна культура, особистісно орієнтована освіта, мовленнєвий досвід.

Важко переоцінити літературний доробок Івана Огієнка, де він торкається проблеми трактування духовного змісту рідної мови. Складається враження, що він настільки глибоко, всесторонньо розуміє мову (на чуттєвому, логічному, науковому рівнях), а також її силу та значення у формуванні людини, народу, нації, якості людського життя в цілому, що він сам визначив для себе місію — донести власне розуміння та зроблені відкриття до якомога ширших